

К. П. ЗАДОЯ. ЗАСТОСУВАННЯ ДИДАКТИЧНОГО ПРИНЦИПУ СИСТЕМАТИЧНОСТІ ТА ПОСЛІДОВНОСТІ ПРИ ВИКЛАДАННІ НОРМАТИВНОГО КУРСУ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА» (НА ПРИКЛАДІ ТЕМИ «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ»)

Розкривається застосування дидактичного принципу системності та послідовності при викладанні курсу «Кримінальне право. Особлива частина». Автор звертає увагу на окремі аспекти застосування даного принципу в навчальному процесі.

Ключові слова: принцип системності та послідовності, нормативний курс, кримінальне право.

Раскрывается применение дидактичного принципа системности и последовательности при преподавании курса «Уголовное право. Особенная часть». Автор обращает внимание на отдельные аспекты применения данного принципа в учебном процессе.

Ключевые слова: принцип системности и последовательности, нормативный курс, кримінальное право.

The article is devoted application of didactics principle of the system and sequence at teaching of course the «Criminal law. Special part». An author pays regard to separate aspects of application of this principle in an educational process.

Keywords: principle of the system and sequence, normative course, criminal law.

На юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка студенти опановують кримінальне право, вивчаючи два нормативні курси – «Кримінальне право. Загальна частина» (2 семестри) і «Кримінальне право. Особлива частина» (2 семестри). Підготовка кваліфікованих фахівців зі спеціальності «Правознавство» передбачає розгляд у межах обох курсів великої кількості питань Загальної та Особливої частин кримінального права України. Повноцінне засвоєння студентами змістовного матеріалу обох спецкурсів неможливе без додержання викладачами певних дидактичних принципів та правил.

У межах даної статті буде акцентовано увагу на окремих аспектах застосування *дидактичного принципу систематичності та послідовності* при вивченні нормативного курсу «Кримінальне право. Особлива частина». Суть цього принципу полягає в тому, що знання повинні засвоюватися у свідомості осіб, які навчаються, системно¹.

Нормативний курс «Кримінальне право. Особлива частина» передбачає вивчення студентами: а) специфічних конструкцій юридичних складів злочинів (далі – ЮСЗ) різних видів; б) правил їхньої кваліфікації; в) змісту постанов Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ).

Водночас даний курс переслідує і два «надзавдання» концептуального рівня: а) вироблення у студентів розуміння взаємодії Загальної та Особливої частин кримінального права; б) вироблення у студентів системного бачення Особливої частини кримінального права. Реалізація даних надзавдань вимагає від викладачів застосування складових дидактичного принципу систематичності та послідовності – правила повторення вивченого матеріалу (навчальний матеріал

© ЗАДОЯ Костянтин Петрович – кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

повинен весь час повторюватися через призму нових знань, здобутих студентом) та правила «випереджаючого вивчення» (кожне навчальне заняття повинно створювати «грунт» для наступних занять)².

Важливо застосовувати обидва вказаних правила від самого початку вивчення нормативного курсу «Кримінальне право. Особлива частина», зокрема, починаючи з теми «Злочини проти основ національної безпеки». Зміст нормативних приписів Розділу I Особливої частини КК дозволяє у ході вивчення цієї теми з одного боку повторити положення значної кількості тем нормативного курсу «Кримінальне право. Загальна частина», а з іншого боку – донести до студентів цілий ряд типових питань, з якими вони будуть зустрічатися, вивчаючи нормативний курс «Кримінальне право. Особлива частина».

Реалізація правила повторення вивченого матеріалу. Тема «Злочини проти основ національної безпеки» може бути використана для повторення таких тем нормативного курсу «Кримінальне право. Загальна частина»:

1) *тема «Склад злочину і кваліфікація злочинів».* «Набір» ЮСЗ, передбачених розділом I Особливої частини КК, дозволяє ефективно повторити різні підходи до класифікації юридичних складів злочинів. Зокрема, класифікацію ЮСЗ за особливостями конструкції їхньої об'єктивної сторони (ч.ч. 1-3 ст. 109, ч.ч. 1-2 ст. 110, ст.ст. 111, 113 та ч. 1 ст. 114 КК передбачені формальні склади злочинів, ч. 3 ст. 110 КК – матеріальний склад злочину, ст. 112 КК – формально-матеріальний склад злочину). Окрім того, зміст статей розділу I Особливої частини КК дозволяє на початку вивчення Особливої частини кримінального права ще раз звернути увагу на специфічну юридичну природу бланкетних («національна безпека», «державна таємниця», «державний кордон») та оціночних («тяжкі наслідки») ознак й проблему суміжних складів злочинів (мова йде, наприклад, про ЮСЗ, передбачені ч. 1 ст. 111 та ч. 1 ст. 114, ч. 1 ст. 111 та ч. 1 ст. 328 КК);

2) *тема «Суб'єктивна сторона складу злочину».* Зміст розглядуваного розділу Особливої частини КК дозволяє перевірити розуміння студентами такого елементу суб'єктивної сторони складу злочину як мета (даний елемент присутній у ЮСЗ, передбачених, наприклад, ч. 1 ст. 109, ч. 1 ст. 110 та ст. 113 КК), а також проблем «складної вини» (на прикладі специфічної конструкції ЮСЗ, передбаченого ч. 3 ст. 110 КК) та фактичної помилки (зокрема, при кваліфікації посягання на життя державного або громадського діяча);

3) *тема «Стадії злочину».* Вивчаючи злочини проти основ національної безпеки, студенти мають можливість ще раз звернути увагу на ситуації, коли діяння, які за своїм загальним кримінально-правовим змістом є підготовчими або замом на злочин, розглядаються законодавцем як ознаки закінченого злочину того або іншого виду («змова про вчинення дій з метою насильницької зміни конституційного ладу або захоплення державної влади» в ЮСЗ, передбаченому ч. 1 ст. 109 КК, «вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей...» в ЮСЗ, передбаченому ст. 113 КК, «посягання на життя...» в ЮСЗ, передбаченому ст. 113 КК). Також може бути розглянута особлива юридична природа нормативного припису, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК, який, по суті, можна розглядати не як різновид звільнення від кримінальної відповідальності, а як спеціальний склад добровільної відмови від вчинення злочину;

4) *тема «Співучасть у злочині».* Розглядаючи тему «Злочини проти основ національної безпеки», викладачі, що ведуть лекційні та практичні заняття,

мають нагоду акцентувати увагу студентів на відмінності підбурювання до злочину (ч. 4 ст. 27 КК) від публічних закликів до окремих видів злочинної поведінки (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110 КК), а також на ситуації, коли окремі діяння, що за своїм загальним кримінально-правовим змістом є пособництвом у вчиненні злочину, розглядаються законодавцем як ознаки закінченого злочину певного виду («надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України в ЮСЗ, передбаченому ч. 1 ст. 111 КК»);

5) *тема «Множинність злочинів»*. Особливості конструкції ЮСЗ, передбаченої розділом I Особливої частини КК, та їх (ЮСЗ) «набір» дозволяє ефективно повторити типові види конкуренції кримінально-правових норм: а) конкуренцію норм з обтяжуючими та особливо обтяжуючими (мова йде про конкуренцію норм, передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 110 КК); б) конкуренцію «цілого» та «частини» (мова йде про конкуренцію норм, передбачених ч. 3 ст. 110 та, наприклад, ст.ст. 119, 128 КК); в) конкуренцію загальної та спеціальної норм (мова йде про конкуренцію норм, передбачених ч. 2 ст. 115 та ст. 112 КК).

Реалізація правила «випереджаючого вивчення».

Розгляд теми «Злочини проти основ національної безпеки» дозволяє звернути увагу на окремі типові та нетипові юридичні конструкції в межах Особливої частини КК, а також на деякі типові та нетипові підходи до вирішення окремих кримінально-правових ситуацій (правила кваліфікації):

1) *типові юридичні конструкції*. Вивчення теми «Злочини проти основ національної безпеки» дозволяє студентам розглянути та засвоїти нормативний зміст окремих юридичних конструкцій, які часто використовуються в межах Особливої частини чинного КК, – «(умисні) дії, вчинені з метою...» (наприклад, ч. 1 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ст. 231, ч. 1 ст. 258-4, ч. 1 ст. 442 КК), «публічні заклики до...» (наприклад, ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 258-2, ст. 295, ч. 1 ст. 436, ч. 1 ст. 442 КК), «посагання на життя...» (наприклад, ст.ст. 112, 348, 379, 400, 443 КК), «дії, що призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків (спричинили тяжкі (особливо тяжкі) наслідки)» (наприклад, ч. 3 ст. 110, ч. 4 ст. 152, ст. 247, ч. 2 ст. 364, ч. 3 ст. 365 КК), спеціальні заохочувальні норми (наприклад, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 6 ст. 260, ч. 4 ст. 307 КК);

2) *нетипові юридичні конструкції*. Розглядаючи злочини проти основ національної безпеки, викладачі мають змогу звернути увагу на відсутність односторонності у вітчизняній законодавчій техніці, що призводить до виникнення цілої низки нетипових ситуацій в нормативному масиві КК. Наприклад, до нетипової побудови статей Особливої частини КК (частина друга статті Особливої частини КК містить не кваліфікований, а ЮСЗ, специфічна конструкція якого не має нічого спільного з конструкцією ЮСЗ, передбаченою в ч. 1 відповідної статті, – ч. 2 ст. 109, ч. 2 ст. 204, ч. 2 ст. 244, ч. 2 ст. 260, ч. 2 ст. 267-1 КК);

3) *типові правила кваліфікації*. Як відзначалося вище, нормативний зміст ст. 109-114 КК сприяє повторенню типових видів конкуренції кримінально-правових норм. Відповідно, вивчення теми «Злочини проти основ національної безпеки» дозволяє опанувати правила їх (видів конкуренції) подолання, які згодом можуть бути використані при вивченні будь-якої теми в межах нормативного курсу «Кримінальне право. Особлива частина». Окрім того, матеріал зазначеної вище теми дозволяє ознайомити студентів з одним із найбільш типових правил кваліфікації насильницьких злочинів – умисне заподіяння смерті іншій особі

охоплюється виключно ЮСЗ, передбаченими ст. 115-118 КК, та ЮСЗ, які є спеціальними різновидами умисного вбивства (їх перелік міститься в абз. 5 п. 12 ППВСУ від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи»), а відтак воно не охоплюється змістом юридичної конструкції «дії, що призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків (спричинили тяжкі (особливо тяжкі) наслідки)»;

4) *нетипові правила кваліфікації*. Вивчення розглядуваної теми дозволяє повернути увагу студентів до проблеми нетипових правил кримінально-правової кваліфікації, тобто до правил, які, по суті, є винятками з типових правил кваліфікації. Зокрема, слід звернути увагу на те, що при кваліфікації посягання на життя державного або громадського діяча (ст. 112 КК) конкуренція загальної (ч. 2 ст. 115 КК) та спеціальної норм (ст. 112 КК) може вирішуватись нетипово (даний виняток передбачено абз. 5 п. 12 ППВСУ від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи»).

Таким чином, застосування дидактичного принципу систематичності та послідовності при вивченні нормативного курсу «Кримінальне право. Особлива частина» сприятиме виробленню у студентів цілісного та системного сприйняття кримінального права.

1. Голуб Б.А. Основы общей дидактики: Учеб. пособ. для студентов педвузов. – М.: ВЛАДОС, 1999. – С. 30. 2. Там же. – С. 31.